

2010-03-15

Till KK-Stiftelsen
Att: Yngve Wallin
Box 3222
103 64 Stockholm

Slutrapport om utvecklingsprogrammet OpenAccess.se

Diarienummer 2007/0314

Sammanfattning och slutsatser

Här beskrivs utvecklingen av utvecklingsprogrammet OpenAccess.se, som genomfördes under åren 2006 till 2009. Tyngdpunkten ligger på perioden 2008-2009 då KK-Stiftelsen gick in som medfinansierare av programmet.

Utvecklingen inom den vetenskapliga publiceringen avgörs ytterst av forskarna och universiteten. Biblioteken kan spela en viktig roll genom sitt kunnande om det vetenskapliga publiceringssystemet och genom att skapa en väl fungerande för e-publiceringen inom högskolan. I Sverige har diskussionen om Open Access i första hand introducerats av bibliotekarier och den uppfattas därför ibland som en "biblioteksfråga". Man bör dock komma ihåg att rörelsen för Open Access globalt sett har initierats och leds av engagerade forskare. Det är därför snarare en fråga om infrastrukturen för den vetenskapliga kommunikationen internt och om kommunikationen mellan forskning och samhälle.

Huvudansvaret för driften och utvecklingen av e-publiceringen inom högskolan ligger självfallet på lärosäten. Ett program av detta slag kan bidra till att mobilisera dem som arbetar med frågan i projekt av gemensamt intresse och på så sätt förstärka och snabba upp utvecklingen. KB har genom sin roll som biblioteksmyndighet tagit på sig en samordningsroll som fått allmänt erkännande.

Enligt den internationella utvärderingen har programmet varit en katalysator för samarbete, nätverkande och aktiviteter på nationell nivå och fått upp frågan om Open Access på agendan inom viktiga organisationer.

Programmet har utvecklat en förhållandevis omfattande aktivitet med relativt begränsad budget. Det är svårt att särskilja effekterna från programmet från andra faktorer, fr a torde den internationella utvecklingen spela in. Det är dock inget tvivel om att utvecklingen i Sverige gått fort inom detta område under perioden. Vi har nu en situation där i princip alla lärosäten har öppna arkiv, det finns en nationell söktjänst, SwePub, som effektivt tillgängliggör deras innehåll, det finns ett växande stöd för att den vetenskapliga

publiceringen ska vara fritt tillgänglig på nätet, senast tydliggjord genom beslut från forskningsfinansiärer som Vetenskapsrådet och Formas, respektive från universitet som Chalmers, vilka nu faktiskt **kräver** Open Access, inte bara rekommenderar. Det finns nu också ett offentligt löfte från Utbildningsdepartementet att utforma en nationell OA-policy.

Enligt en ännu ej publicerad stor internationell undersökning skulle i Sverige, drygt 22,5 procent av den vetenskapliga artikelpubliceringen för 2008 vara fritt tillgänglig, vilket placerar Sverige högt i internationell jämförelse.

Det ges också ut ett växande antal vetenskapliga Open Access-tidskrifter i Sverige, f n finns 25 stycken registrerade i Directory of Open Access Journals. Vidare medverkar ett stort antal svenska forskare som författare och redaktörer i ledande internationella Open Access-tidskrifter.

En tydlig tendens under perioden är att redovisning av lärosätenas vetenskapliga publicering fått större betydelse både för egen utvärdering och nationell resursfördelning. Det finns ingen motsättning mellan detta och Open Access, snarare innebär Open Access den optimala formen av synlighet. Genom att lärosätena överlag integrerat öppna fulltextarkiv med publiceringsdatabaser (med bibliografiska data) finns goda förutsättningar för att redovisnings- och synlighetsmålen ska stödja varandra.

En viktig förutsättning för programmet framgång har varit det goda samarbetet mellan KB, universiteten både i form av SUHF och av universitetsbiblioteken, Vetenskapsrådet, KK-Stiftelsen och Kungl. Vetenskapsakademien.

KB vill nu permanenta programmet och därvid ytterligare förstärka samarbetet med alla intressenter inom forskning och högre utbildning. KB bedömer att det under de närmaste åren finns ett ännu större behov av grundläggande information till forskare om Open Access med tanke på de krav som ställs av forskningsfinansiärer och universitet. KB medverkar också i ett stort EU-projekt, OpenAIRE vars syfte är att skapa tjänster och en infrastruktur som understödjer EU:s krav på Open Access inom det sjunde ramprogrammet för forskning och utveckling samt från det europeiska forskningsrådet (ERC).

KB vill därför lägga större fokus på information direkt till forskare i det fortsatta programmet och utveckla den nuvarande webbplatsen i en sådan riktning i samarbete med universitet och forskningsfinansiärer.

Det finns dock även fortsättningsen stora utvecklingsfrågor inom området. Man behöver kunna hantera komplexa digitala objekt, skapa kopplingar till forskningsdata och läroobjekt, utveckla tillämpningar av den sociala webben inom vetenskaplig kommunikation etc. En tydlig tendens är att centrala frågor infrastruktur måste lösas i ett internationellt samarbete. En annan viktig fråga är att utveckla tjänster där Open Access bidrar till samverkan mellan forskning och samhälle.

Det finns vidare starka behov av att samordna policy bl.a. vad gäller ekonomiska och rättsliga frågor. Programmet kan bidra till detta men hur detta ska utformas beror i hög grad på hur regeringen hanterar frågan om en nationell OA-policy.

Bakgrund - KB och OpenAccess.se

KB har under en längre tid gett stöd till utvecklingen av e-publicering inom högskolan och även till att i Sverige introducera den internationella diskussionen om Open Access.

KB gav under 2003-2005 både stöd till SVEP-projektet som syftade till att samordna och utveckla e-publiceringen inom högskolan och till projekt som ScieCom och Directory of Open Access Journals. Med utvecklingsprogrammet OpenAccess.se ville KB dels samordna sitt stöd till utvecklingen av e-publicering inom högskolan dels söka ett närmare samarbete med ledande företrädarna för forskarsamhället och högskolevärlden.

Programmet löpte från 2006 t o m 2009 och hade en finansiering från KB på ca 2,5 – 3 miljoner kronor per år. Till det kom delfinansiering av några enskilda projekt från Vetenskapsrådet och ett bidrag på 2,5 miljoner kronor från KK-Stiftelsen för perioden 2008 och 2009, varav 1,5 miljoner kronor skulle gå till projekt kring digitala lärresurser. Under perioden 2008-2009 utbetalades drygt 7,7 miljoner kronor från programmet i bidrag varav nästan 1,6 miljoner kronor för digitala lärresurser. Totalt fördelades ca 14 miljoner kronor i bidrag inom programmet som helhet. KB har därutöver bekostat lön för programsamordnare (ca 65% avsatt för programmet) samt stöd med ekonomi och webb.

I styrgruppen fanns företrädare från Kungl. Vetenskapsakademien, KK-Stiftelsen, Sveriges universitets- och högskoleförbund, Vetenskapsrådet, universitets- och högskolebibliotek och KB. Ordförande var professor Inge-Bert Täljedal, f.d. rektor vid Umeå universitet. Sekreterare var förste handläggare Jan Hagerlid från KB. Professor Erik Sandewall, som företrädde KVA, var verkställande ledamot med särskild tid (ca 10 %) finansierad från programmet under åren 2006-2007.

Mål och strategi

Programmet byggde på en strategi som utvecklats gradvis efter intensiva diskussioner i styrgruppen.

Det övergripande målet var att *främja maximal tillgänglighet och synlighet för arbeten som produceras av forskare, lärare och studenter genom att stödja den elektroniska publiceringen vid svenska universitet och högskolor.*

Programmet har definierat sex uppgifter:

- Samordna och utveckla standarder och verktyg för e-publiceringen
- Öka volym och mångfald av innehåll i öppna arkiv
- Främja användning av material i öppna arkiv och OA-tidskrifter
- Utveckla kvaliteten på innehåll och tjänster
- Främja långsiktig tillgång till lärosätenas digitala publikationer
- Stödja publicering i OA-tidskrifter och övergång till OA-modeller för svenska vetenskapliga tidskrifter.

En mer utvecklad prioritering av olika uppgifter har sedan formulerats i två breda utlysningar 2006 och 2007. Inom vissa områden har projekt initierats genom en stegvis process av pilotprojekt – seminarier – preciserad utlysning – projektansökningar. Så formerades det största projekt inom programmet, *Samlad ingång till och redovisning av svensk vetenskaplig publicering* eller kortare *SwePub*. Slutsatserna från ett pilotprojekt diskuterades vid ett seminarium hösten 2006. Sedan följde diskussioner i styrgruppen som slutligen resulterade i en mycket preciserad utlysning av ett projekt i början av 2007. En ansökan med bred förankring kom in och fick sedan stöd från programmet.

I de två bredare utlysningarna under 2006 och 2007 har alla de sex uppgifterna tagits upp, men det har varit en uttrycklig prioritering av uppgifterna Öka volym..., Främja användning... och Utveckla kvalitet. Under 2008 publicerades ytterligare en bred utlysning, där tyngdpunkten låg på att slutföra och bygga vidare på tidigare insatser. Den hade sista ansökningsdag i februari 2009 och ledde till ett antal nya och fortsatta projekt. Slutligen gjordes under våren 2009 en preciserad utlysning om digitala lärresurser som ledde fram till starten av två projekt.

Allmänna policyfrågor

Utöver projektansökningar och projektrapporter har styrgruppen även behandlat allmänna policyfrågor kring Open Access. Efter en diskussion i styrgruppen insändes ett brev till regeringen angående Open Access i forskningspropositionen (se <http://www.kb.se/OpenAccess/nyheter/2008/Open-Access-i-forskningspropositionen/>). Vidare har styrgruppen diskuterat vilka förutsättningar som behöver uppfyllas för att Vetenskapsrådet och andra forskningsfinansiärer ska kunna ställa krav på att anslagsmottagare gör sina vetenskapliga artiklar fritt tillgängliga. Bl.a. togs ett juridiskt underlag fram inom projektet Upphovsrätt i en ny publiceringsmiljö.

Man bör dock understryka att styrgruppen i sig inte uppfattat sig ha mandat att uttala sig för de representade organisationernas vägnar.

Kommunikation

Programmets kommunikationskanaler har varit styrgruppen, webbplatsen och ett antal större och mindre möten. Styrgruppen har haft 3-4 möten varje år och varit mycket aktiv.

Webbplatsen, www.openaccess.se, är en separat underwebb under KB:s webbplats. Här finns allmän information om Open Access, information om programaktiviteter, pågående och avslutade projekt samt en relativt aktiv nyhetssida som tar upp både information från programmet och projekten samt de allra viktigaste nationella och internationella nyheterna inom området. Man kan säga att webbplatsen idag i första hand vänder sig till den som vill följa vad som händer inom området, även om det finns viss grundläggande information.

Programmet har arrangerat tre specialinriktade möten kring frågor där man velat initiera eller följa upp insatser på fältet; upphovsrätt, en nationell söktjänst och långsiktigt

bevarande. Programmet har också arrangerat tre större konferenser i samarbete med olika universitetsbibliotek under rubriken Mötesplats Open Access.

För att stärka erfarenhetsutbytet och synergin inom programmet arrangerades våren 2007 den första konferensen i serien Mötesplats Open Access i samarbete med KTH:s avdelning för Vetenskaplig Kommunikation. Konferensen vände sig till alla som arbetar med e-publicering inom högskolan och alla inbjöds att presentera pågående utvecklingsprojekt, oavsett de hade finansiering från OpenAccess.se eller från annat håll. Mötet samlade ett 100-tal deltagare. Arrangemanget upprepades hösten 2008 då med Stockholms universitetsbibliotek som medarrangör och samlade då 120 deltagare.

År 2009 arrangerades Mötesplats Open Access i Uppsala i samarbete med Uppsala universitetsbibliotek. Mötet samlade 140 deltagare och blev en slags publik slutpunkt för programmet. Framsteg i policyfrågor togs upp i form av en presentation av Vetenskapsrådets Open Access-krav och en inledning från departementsrådet för forskning vid Utbildningsdepartementet vilken utlovade att en nationell OA-policy skulle utformas. Söktjänsten SwePub, resultatet av det största projektet inom programmet, invigdes officiellt. Den internationella utvärderingen av programmet presenterades och EU:s policy och insatser för Open Access presenterades av en representant för EU-kommissionen.

Programmet har också arrangerat seminarier som vänt sig direkt till forskare, främst inom ramen för projektet Forskarmöten om OA. Ytterligare ett antal projekt har arrangerat möten och seminarier riktade till speciella intressegrupper, till exempel till dem som är engagerade i utvecklingen av digitala läresurser.

Programmets ordförande, sekreterare och verkställande ledamot har därutöver varit inbjudna att presentera frågan och programmet vid ett stort antal möten i olika sammanhang.

Utvärdering

Under programmets gång har tre större externa projektvärderingar genomförts.

Under 2009 genomfördes en internationell expertutvärdering av hela programmet. KB gav uppdraget till två internationella konsulter med gedigen erfarenhet inom området. Leo Waaijers har arbetat länge med frågor kring vetenskaplig kommunikation i Nederländerna, är forskare och tidigare bibliotekschef samt tidigare ansvarig för IKT och forskning inom SURF, den nederländska högskolemyndigheten. Hanne Marie Kvaerndrup är tidigare medarbetare i den danska Biblioteksstyrelsen och engagerad i DEFF (Denmark's Electronic Research Library), Nordbib-programmet och Knowledge Exchange, ett samarbete mellan några större universitets- och forskningsmyndigheter i Europa.

Uppdraget var att utvärdera programmet mot bakgrund av internationell och nationell utveckling inom området samt föreslå inriktning och utformning av framtida insatser inom området. Utvärderarna har tagit del av handlingar, genomfört enkäter och

intervjuer samt möten med både styrgruppen och projektledare. Den slutrapporterades i december 2009 i två delar: utvärderingsrapporten och en aktuell översikt över internationella trender inom Open Access. Slutsatserna är i korthet:

Programmet har varit en katalysator för samarbete, nätverkande och aktiviteter på nationell nivå och har fått upp frågan om Open Access på agendan inom viktiga organisationer. KB:s samordningsroll har varit viktig för de framsteg som gjorts. Nu är det dags att gå vidare med ett nytt Open Access-program baserat på en tydlig strategi, klarare mål, större projekt och starkare engagemang från alla parter. Se vidare, <http://www.kb.se/OpenAccess/nyheter/2009/Utvardering-av-OpenAccessse-klar-/>

Tematisk översikt över projekt

Inom programmets ram har totalt 30 nya projekt startats. Därtill har sex tidigare påbörjade projekt hanterats av programmet. Det är alltså en relativt bred satsning som också involverar många deltagare i olika projekt. Detta kan innebära en risk för plotttrighet. Å andra sidan har insatserna styrts till ett antal huvudfrågor genom de förhållandevis detaljerade utlysningarna. Därutöver har några större projekt fått funktionen att fungera som "flaggskepp".

Projekten har olika karaktär. I utlysningarna har man angett att det kan röra sig om

- Utveckling av nya eller förbättrade tjänster eller verktyg
- Standardisering
- Informationsinsatser
- Utredningar, till exempel
 - Attitydundersökningar
 - Rättsliga frågor
 - Ekonomiska analyser
 - Områdesöversikter

Samordna och utveckla standarder och verktyg för e-publiceringen

Detta är en uppgift som ingår i ett större antal projekt, men inte kan sägas vara huvuduppgiften för något enskilt projekt.

Öka volym och mångfald av innehåll i öppna arkiv

Styrgruppen har varit överens om vikten av att skapa en "kritisk massa" av innehåll – och i synnerhet av vetenskapliga artiklar – i de öppna arkiven. Begreppet "kritisk massa" betyder här närmast att få en sådan volym att arkiven blir en viktig informationskälla, att man får igång en självförstärkande process som gör att det blir självklart att ha med sina arbeten i de öppna arkiven.

Forskarens inställning till parallellpublicering av artiklar i öppna arkiv undersöktes initialt genom enkäter i projektet *Självarkivering och beslutsstöd för forskare vid publicering*. I projektet, *Parallellpublicering av vetenskapliga artiklar (PAVA)* gick man vidare för att

identifiera möjliga arbetsflöden och hinder för parallellpublicering av vetenskapliga artiklar. I projektet fick forskare från sju universitet och högskolor för första gången pröva att parallellpublicera sina vetenskapliga arbeten i ett öppet arkiv. Forskarnas attityder var överlag positiva, men man tog också upp förslag till förbättringar som skulle göra det lättare i framtiden. Rapporten utmynnar i följande rekommendationer:

- Automatisk generering av försättsblad i de lokala systemen.
- Automatisk uppslagstjänst mot SHERPA/RoMEO Publisher copyright policies & self-archiving införlivad i de lokala systemen.
- Förenklad registrering i de lokala systemen.
Ökade insatser från biblioteket, båda vad gäller informationsinsatser och stöd till forskare som parallellpublicerar.
- Tydliga krav och riktlinjer för parallellpublicering från forskningsfinansiärer och lärosäten.
- Samordning av kontakter gentemot SHERPA/RoMEO tillsammans med danska, eller andra nordiska, intressenter för att förbättra uppslagsdatan.

Arbetet med den efterlysta uppslagstjänsten mot SHERPA/RoMEO har samtidigt pågått i projektet *OA-publicerade domänmodeller avseende vetenskaplig publicering och gruppstruktur : delprojekt II Domänmodellering av rättigheter och bivillkor vid parallellpublicering av vetenskapliga artiklar*. Projektet har utvecklat en datamodell och programvara för en sådan tjänst som nu är klar att testa mot öppna arkiv. Denna hämtar i huvudsak data från tjänsten SHERPA/RoMEO men man har också studerat möjligheterna att automatiskt inhämta data om publiceringspolicier från vetenskapliga förlags webbplatser.

Kunskapen om utvecklingen inom vetenskaplig publicering påverkar givetvis också i hög grad hur forskare agerar. I ett projekt, *OA – utbildningspaket för forskare*, ville man samordna samordna och effektivisera utbildningsinsatser genom att producera en samling med presentations- och informationsmaterial för en gemensam webbplats. På Open Access Information finns idag ett brett urval av material som kan användas som källmaterial eller underlag för undervisning. I uppföljningsprojektet, *Forskarmöten om OA*, har webbplatsen byggts ut väsentligt, bl.a. med engelskspråkigt material och videoinslag. Därutöver har projektet genomfört en serie av sex större möten som vänder sig till forskare under 2009 och 2010. Möten har hållits vid Malmö högskola, Mittuniversitetet i Sundsvall, Umeå, Kalmar/Växjö, Göteborgs och Karlstads universitet. Mötena har varit välbesökta, 70-100 deltagare, och samlat övervägande forskare och doktorander. Ett större intresse för och bättre kunskaper om Open Access har rapporterats.

Ett sätt att öka intresset för Open Access hos forskare är att ledande forskare fungerar som förebilder. I Nederländerna genomfördes tidigare ett projekt med denna inriktning under rubriken *Cream of Science*. OA-programmet gav med särskild delfinansiering från KK-Stiftelsen stöd till ett projekt baserat på samma grundtanke, *Open Access till forskningen bakom Nobelprisen – ett pilotprojekt*. Projektet ska skapa ett arbetsflöde och en metod för att uppnå ett fritt och öppet tillgängliggörande av nyckelpublikationer från Nobelpristagarna i fysik, kemi och fysiologi eller medicin på Nobelprize.org. Projektet drivs av Lunds universitetsbibliotek i samarbete med Nobel Web AB. Projektet har

utvecklat tekniska lösningar och arbetsflöden. Däremot har kontakter med förlag tyvärr visat på en förvånande ovilja i många fall att göra Nobelpristagares arbeten fritt tillgängliga. Projektet arbetar nu med att lösa detta problem.

Open Access för humanister och rättsvetare. En kartläggning av Open Access-publicationer och attityder i Norden

Projektet har undersökt vilka möjligheter forskare inom områdena humaniora och rättsvetenskap har till OA-publicering. Man har gjort en kunskapsöversikt kring OA-publicering och parallellpublicering inom humaniora och rättsvetenskap i Norden, kartlagt de centrala nordiska förlagens nuvarande policy och attityder, vilka finansieringsmodeller för OA som diskuteras samt initiativ för publicering av böcker och antologier OA. Man kunde konstatera att OA och fritt tillgängliggörande är lite ovana begrepp för utgivare inom humaniora och rättsvetenskap. Forskare inom detta område har ett annat publiceringsmönster än forskare inom STM-områdena (Science, Technology and Medicine). Större delen av publiceringen sker nationellt i små tidskrifter eller i monografiform och inte i stora internationella tidskrifter med peer-review och höga prenumerationspriser. Få förlag hade några utryckliga invändningar mot parallellpublicering och fler än förväntat tillgängliggör artiklar fritt på Internet.

Två projekt har gett fylligare underlag kring centrala frågor i den pågående internationella diskussionen om OA och kan måhända mer indirekt bidra till målet att fylla de öppna arkiven. Det ena är *Citeringsmönster i OA-tidskrifter*, som undersökt huruvida det är samma typ av forskning som publiceras i fritt tillgänglig form respektive i avgiftsbelagda medier.

Det andra är *Open Access och informationsförsörjningen i privata företag*, som undersökt vilken roll Open Access kan spela för ett antal svenska företag och hur företagen skulle kunna bidra till publiceringskostnaden i en OA-modell för vetenskaplig publicering. Hur ser man på Open Access inom forskningsintensiva svenska storföretag? I slutrapporten från projektet redovisas en unik kartläggning av kunskaper och attityder i fråga om Open Access vid 10 svenska storföretag. Kunskaperna om OA är lägre hos deras forskare än bland forskare inom högskolan, men man ser möjligheter till att vidga sin tillgång till vetenskaplig information genom OA. Studien pekar också på att det idag finns oklarheter om vilka rättigheter forskare vid privata företag idag har att använda material från källor som är Open Access.

Ökad spännvidd av innehåll i öppna arkiv

Det finns en vision av att de öppna arkiven ska kunna spegla frukterna av ett lärosätes forskning i alla led och alla former av utförande. Kan de även användas för göra forskningsdata och digitala lärresurser tillgängliga ?

Forskningsdata i öppna arkiv och universitetsarkiv syftade till att tillföra de forskningsdata som är kopplade till forskningspublikationen och att undersöka möjligheterna att samordna universitetsarkivens och de öppna arkivens hantering av forskningsdata. Forskarattityder kartlades i en enkät. Forskarna är intresserade men har en milt avvärjande attityd till tillgängliggörande av egna data. Det finns dock tecken som tyder på att forskare inom vissa områden inom de humanistiska och konstnärliga vetenskaperna är på

väg att knappa in på det försprång naturvetare hittills haft. Man försökte också analysera vilken roll våra öppna arkiv och universitetsarkiv borde spela. Var vill forskarna arkivera sina data? Är länkning mellan olika digitala arkiv en framkomlig väg?

I uppföljningsprojektet *Forskningsdata inom humanistiska och konstnärliga vetenskaper – open access?* är fokus begränsat till att öka tillgängligheten av forskningsdata inom humaniora och konstnärliga vetenskaper. Man kommer att försöka besvara nedanstående frågeställningar:

- Var och hur ska forskningsdata lagras?
- Vilka delar kan publiceras som open access?
- Hur bör koppling ske mellan öppna arkiv och Svensk Nationell datatjänst?
- Hur bör koppling ske mellan publikation och tillhörande forskningsdata?

I vilken omfattning skapar och använder akademiska lärare idag fritt tillgängliga, digitala lärresurser? Kan man rymma lokalt producerade digitala lärresurser i lärosätenas öppna arkiv där det nu i första hand finns forskningspublikationer och uppsatser?

Projektet *OER (Open Educational Resources)* i öppna arkiv har lämnat en slutrapport som tar upp dessa frågor. Man redovisar den hittills mest omfattande kartläggningen av hur svenska akademiska lärare ser på OER. Begreppet är nytt för många, men en påfallande stor andel både skapar och använder OER i sitt arbete.

De öppna arkiven är överlägsna för spridning och synlighet, men saknar idag en del funktioner som är viktiga för att hantera OER. Det framgår tydligt att det idag saknas policies och riktlinjer för OER vid svenska lärosäten. Det behövs mer stöd och incitament till lärare som vill arbeta med OER. Projektet avslutades med ett större öppet möte i februari 2010 som arrangerades i samverkan med Nätverket för IT i högre utbildning.

Projektet följdes upp med en fokuserad utlysning kring digitala lärresurser under 2009 som ledde fram till två nya projekt. Dessa startade 2010 och ska tillsammans främja användning och skapande av öppna lärresurser inom högskolan. Det ena, *OER – resurs för lärande*, har tyngdpunkten på bred information och samverkan inom högskolan och kommer bl.a. att ordna en seminarierie vid ett antal lärosäten under 2010. Det andra, *Modell för ökad användning av öppna digitala lärresurser*, vill utveckla lösningar för att driva frågan framåt inom ett enskilt lärosäte bl.a. med avseende på policy, avtalsfrågor och tekniska frågor kring koppling med lärplattform och öppet arkiv.

Hur hanterar man rörliga bilder och ljud i öppna arkiv? Frågan togs upp i ett pilotprojekt som drevs av Högskolan i Borås, *Modell för att hantera komplexa digitala objekt i öppna arkiv – med utgångspunkt i konst och design*. Akademiska publikationer är inte längre bara enkla textdokument. Det är forskningen vid Textilhögskolan vid Högskolan i Borås ett bra exempel på. Forskningsarbeten kan röra sig om konstverk, konsthantverk, designprodukter och objekt som visar resultat av experiment kring ny teknik och nya material inom designområdet.

Objekten är ofta av stor komplexitet. De kan bestå av flera delar med ett sammansatt innehåll så som flera olika konstarter och konstnärliga uttryck och nya tekniska innovationer. De kan presenteras i olika former som till exempel utställningar, modevisningar, dans, musik och performances.

Dokumentation av denna typ av material sker ofta i form av rörliga bilder, stillbilder och ljudinspelningar tillsammans med skriven text. I ett samarbete mellan forskare från Textilhögskolan och Borås akademiska Digitala Arkiv (BADA) har man i en pilotstudie utforskat hur sådana objekt ska kunna beskrivas. Man har undersökt befintliga standarder för metadata och tagit del av internationell utveckling på området.

Arbetet har utgått från ett aktuellt forskningsarbete och man kan nu [se hur detta beskrivs i BADA-arkivet](#). Pilotstudien har mött stort intresse både från forskarna vid Textilhögskolan och omvärlden.

Det har följts upp av projektet *Komplexa digitala objekt i öppna arkiv inom det konstnärliga forskningsområdet*. Detta projekt avser att, i intervju- och enkätform, göra en större kartläggning av vilka typer av publikationer som produceras inom den konstnärliga utbildningen och forskningen som ska ligga till grund för en så heltäckande lösning som möjligt vad gäller metadatabeskrivning och använda filformat. Det är mycket viktigt att införliva dessa publikationstyper i nationella system som SwePub och Uppsök. En annan aspekt som måste utredas är förhållandet mellan de fysiska objekten (målningar, textilier, installationer etc.) och digitala, sekundära, versioner av dessa och hur förhållandet mellan dessa skall beskrivas. Det finns också särskilda behov för dessa publikationer vad gäller upphovsrättsfrågor. Slutligen avser projektet att ta fram en systemoberoende prototyp för användarvänlig registrering av komplexa objekt samt bra visuell presentation. Prototypen skall också utvärderas och anpassas i samverkan med forskare.

Främja användning - SwePub

Här har insatserna koncentrerats till det stora projektet *Samlad ingång och redovisning av svensk vetenskaplig publicering*, nu kallat *SwePub*. Processen kring projektets tillkomst beskrevs tidigare.

Projektet har utvecklat en tjänst som:

- hämtar samtliga poster för vetenskapliga publikationer från lärosätenas publiceringsdatabaser,
- gör dessa poster tillgängliga för sökning från slutanvändare och för hämtning till andra tjänster,
- ger möjlighet och verktyg för att utnyttja metadata som underlag för redovisning och analys av den svenska vetenskapliga publiceringen
- fungerar som en publikt tillgänglig söktjänst inom ramen för Libris nationella system

Projektet baseras således på publiceringsdatabaser, dvs. databaser som regelbundet och i princip uttömmande registrerar svenska lärosätens produktion av vetenskapliga

publikationer. Databaserna utgörs av metadata (bibliografiska beskrivningar) som också kan vara länkade till fulltext när en sådan finns.

Projektet bygger på några grundläggande förutsättningar. En tjänst där man bara hittar fritt tillgängliga fulltextpublikationer från svenska universitet och högskolor skulle ha ett ganska lågt användarintresse. Men en tjänst som kunde ge tillgång till *alla* svenska forskningspublikationer skulle fylla en påtaglig lucka och kunna svara mot ett behov. Var och en som av någon anledning sökte efter *svenska* publikationer inom ett forskningsområde skulle kunna ha glädje av en sådan tjänst.

Den skulle också kunna ge underlag för uppföljning och utvärdering av forskning och därmed utgöra ett korrektiv till de data som man kan hämta från tjänster som ISI Web of Knowledge. Om lärosätena visste att de data man gjorde tillgängliga för denna tjänst också kunde användas för utvärdering så fick man ett starkt incitament att göra data korrekta och fullständiga.

Det var självklart att tjänsten borde utgöra en del av Libris nationella katalogsystem. Det innebär en maximal synlighet och en långsiktigt säkrad drift. För KB:s del innebär tjänsten också en värdefull utvidgning av uppdraget att ”samla in, bevara och tillhandahålla det svenska trycket”, framför allt med de artiklar som svenska forskare publicerar i internationella tidskrifter.

På det lokala planet fanns en stark tendens att integrera öppna arkiv med publikationsdatabaser för att kunna erbjuda ett ställe för forskaren att registrera sina publikationer. Förutsatt att lärosätet hade en tydlig OA-policy och ett bra stöd för legala frågor så borde det vara enkelt för forskaren att inte bara registrera metadata utan också lägga in fulltexten.

Syftet med projektet angavs i utlysningen:

- Ge ökad synlighet och tillgänglighet för svensk vetenskaplig publicering
- Understödja en utveckling där en växande del av den svenska vetenskapliga publiceringen är fritt tillgänglig i fulltext på Internet
- Ge ett samlat och jämförbart underlag för redovisning av svensk vetenskaplig publicering
- Ge incitament för att lokala publiceringsdatabaser ska bli heltäckande och följa överenskomna standarder

I april 2008 gick en kravspecifikation ut på remiss till alla svenska lärosäten. I stort sett alla universitet och högskolor lämnade synpunkter och en reviderad kravspecifikation har utarbetats och publicerades i slutet av 2008.

Projektet leds av Uppsala universitetsbibliotek i samarbete med Göteborgs universitetsbibliotek, Lunds universitets bibliotek och Librisenheten vid KB. Utifrån de krav som ställs inom projektet har avdelningen för Libris utformat tekniska lösningar för att hämta in data och bygga en söktjänst som nu är tillgänglig inom Libris nationella system, <http://www.swepub.se/>.

Projektet avslutas under våren 2010 och KB ansvarar för den fortsatta driften i en nära dialog med lärosätena. SwePub är för närvarande en fristående söktjänst inom Libris nationella system men kommer efterhand att integreras med Libris ordinarie söktjänst, Libris webbsök. Ett trettiotal universitet och högskolor deltar för närvarande i SwePub-samarbetet och databasen innehåller så 270 000 poster varav ca 30 000 är fritt tillgängliga i fulltext.

Syftet med projektet var att tillgängliggöra och synliggöra den svenska vetenskapliga publiceringen. Därför har en viktig del i projektet varit att erbjuda en fritt tillgänglig, nationell nod för den svenska vetenskapliga publiceringen och där erbjuda olika exportgränssnitt för internationell spridning av materialet. Samarbete har startats med t.ex Google Scholar och Driver (Digital Repository Infrastructure Vision for European Research, finansierad av EU) för vidare spridning av materialet. SwePub-databasen studeras nu av Vetenskapsrådets enhet för statistik och analys med tanke på eventuella möjligheter att använda SwePub-data för utvärdering och resursfördelning.

Kvalitetsfrågor

Ett projekt som inleddes före programmets start har avrapporterats, *Kvalitetssäkring av svenska öppna arkiv genom certifiering - en förstudie*. Rapporten ger en överblick över internationella initiativ inom området och diskuterar tänkbar organisation och tänkbart innehåll för en certifiering. Några beslut om en tänkbar organisation har inte tagits men frågan lär återkomma.

Man kan därutöver med viss rätt placera in ett annat projekt under denna rubrik, *Upphovsrätt i en ny publiceringsmiljö*. Projektet syftar till att en okomplicerad, praktisk och aktuell upphovsrättsinformation rörande alla former av vetenskaplig publicering ska finnas samlad, lättillgänglig och sökbar för lärosäten och forskare att ta del av.

I projektets uppgifter ingår att kartlägga praxis och tolkningar vid svenska lärosäten samt redovisa goda exempel på praxis från utländska lärosäten, belysa förhållandet mellan författare och institution, forskare och förlag och mellan lag och avtal. Styrgruppen ansåg att detta var en mycket viktig fråga som också kräver hög kompetens. Projektet har utvärderats i halvtid av en ledande svensk upphovsrättsexpert, professor Jan Rosén. Vissa av de uppsatta målen har nåtts men andra har visat sig svårare att realisera. Projektet slutförs nu med en delvis annan inriktning, som lägger tyngdpunkten på två uppgifter:

1. Att ta fram avtal som SUHF kan rekommendera sina medlemmar att anta, avtal som reglerar förhållandet mellan förlag, lärosäte och författare i synnerhet i samband med parallellpublicering.
2. Att ordna utbildning och information för medarbetare vid juridiska enheter vid lärosätena. Denna fortsättning av projektet ska drivas av Biblioteksdirektionen vid Lunds universitet i samarbete med Göteborgs universitetsbibliotek och Stockholms universitetsbibliotek och har ett uttalat stöd av SUHF:s presidium.

Främja långsiktig tillgång till lärosätenas digitala publikationer

Programmet arrangerade en workshop om långsiktig tillgång till digitalt material i december 2006. Den internationellt kände forskaren Herbert Van de Sompel ledde workshopen som också var ett led i en utvärdering av ett tidigare påbörjat projekt *Långtidsbevarande – från prototyp till fullfärdiga verktyg*. I övrigt har programmet inte prioriterat denna fråga eftersom den ändå är föremål för ett omfattande utvecklingsarbete från KB.

Stödja publicering i OA-tidskrifter och övergång till OA-modeller för svenska vetenskapliga tidskrifter

I projektet *Publikationsstöd för forskare rörande Open Access: upprättandet av en tidskriftsinformationstjänst* utvecklades en ny tjänst för att ge forskare ett bredare underlag i valet av tidskrift för publicering. I tjänsten Journal Info kan man bl.a. se i vilka databaser en tidskrift finns med, hur dess kvalitet mäts enligt olika kriterier, hur mycket den kostar för biblioteket och vilka alternativa Open Access tidskrifter som finns. I fortsättningsprojektet *Tidskriftsinformation till forskare Journal Info 2.0*, gjordes en omfattande användarstudie som visade att kraven för att åstadkomma en tjänst som helt tillfredsställer forskares behov är för stora för att det ska bli realistiskt. En del av projektmedlen har återbetalats och tjänsten har stängts. Forskare hänvisas till Directory of Open Access Journals för information om Open Access-tidskrifter.

Flera andra projekt riktar sig närmast till utgivare av tidskrifter. *Aiding Scientific Journals Towards Open Access Publishing* är ett stort nordiskt projekt där programmet står för en svensk delfinansiering. Projektet ger stöd både för existerande nordiska tidskrifters övergång till Open Access och för tillkomsten av nya Open Access-tidskrifter vid universiteten. Projektet ska både ge underlag och verktyg för de universitetsbaserade organisationer som fungerar som förläggare för dessa OA-tidskrifter, såsom universitetsbibliotek, universitetsförlag m fl. Projektet syftar till att:

- genomföra analyser av kritiska frågor som tidskrifter ställs inför vid en övergång till Open Access
- arbeta med utveckling av den tekniska infrastrukturen för att driva OA-tidskrifter
- skapa ett nätverk av intressenter i OA-publicering i de nordiska länderna
- stärka de nordiska universitetsbiblioteken och andra universitetsenheter i deras publiceringsaktiviteter

I ett antal mindre arbetsgrupper arbetar med frågor som redaktionella programvaror, affärsmodeller, marknadsföring, upphovsrätt, tryckning av små volymer och nationella stödordningar för vetenskapliga tidskrifter. Projektet arrangerade en större nordisk workshop i Uppsala i slutet av 2009 och kommer att ordna en praktiskt inriktad workshop i Köpenhamn under våren 2010.

I det nu slutrapporterade projektet, *Development of Linköping University Electronic Press Publication Service*, har Linköping University Electronic Press på försök erbjudit "hosting", dvs. en teknisk plattform och driftsstöd, för svenska vetenskapliga e-tidskrifter som vill pröva en OA-modell. Man ger även fortsättningsvis ett sådant stöd,

I projektet *Inventering av fördelar och nackdelar med Open Access för biomedicinska tidskrifter* har en grupp redaktörer för svenska biomedicinska tidskrifter fått stöd för att analysera vad en Open Access-modell kan innebära för dem, vilket även rapporterats.

Slutligen så har projektet *Best Practices Guide to Open Access Journals Publishing* skapat en samlad, elektroniskt tillgänglig handbok som stöd för utgivning av OA-tidskrifter. Den ger handfast information kring utgivning av OA-tidskrifter för alla berörda intressenter. Projektet har genomförts av personer med lång erfarenhet av kommersiell tidskriftsutgivning, vilka nu driver ett svenskt kommersiellt Open Access-förlag, i samarbete med Lunds universitetsbibliotek. Guiden är igång, se <http://www.doaj.org/bpguide/> och de ansvariga har utfästs sig att upprätthålla och vidareutveckla den åtminstone tre år framåt.

Dokumentation

Programmets arbete och enskilda projekt är väl dokumenterat på webbplatsen www.opencess.se.

Här finns också artiklar och presentationer som rör programmet, se

<http://www.kb.se/OpenAccess/Artiklar-och-presentationer-fran-OpenAccessse/>